

TAJNÉ ZÁKUTIA KATEDRÁLY SV. MARTINA V SPIŠSKEJ KAPITULE

Monika BIZOŇOVÁ

Abstract: *Secret places of St. Martin's Cathedral in Spišská Kapitula.* The first written mention of Spišská Kapitula dates back to 1209. The center of the whole Spišská Kapitula is the Cathedral of St. Martin from 13th century, which in the last years has become a site of several archaeological, architectural, historical art-historical research that has provided many new discoveries and findings. The presented study presents interesting parts of this church. First mentioned place is westwerk, which probably served as the royal chapel in the 13th century. Then southern sacristy from 14th century is mentioned. Finally, the canonical library is presented on the first floor of the church with around twelve thousand of books.

Key words: Spišská Kapitula. Cathedral. St. Martin. Sacristy. Westwerk. Library.

Spišská Kapitula – pohľad na Katedrálu sv. Martina a biskupský úrad

Cirkevné mestečko, svojou rozlohou nevelké, no svojimi zaujímavými dejinami sa môže vyrovnáť aj iným väčším mestám – Spišská Kapitula.

Prvú písomnú zmienku o Spišskej Kapitule nachádzame v roku 1209 a je ňou listina uhorského kráľa Ondreja II., ktorá informuje o tom, že bavorský biskup Ekbert¹ (brat uhorskej kráľovnej Gertrúdy, prvej manželky Ondreja II.) predáva

1 Ekbert ich získal od svojho švagra, uhorského kráľa Ondreja II., niekedy medzi rokmi 1205 – 1208. Práve v tomto čase Ekbert hľadal u svojej sestry, kráľovnej Gertrúdy ochranu, pretože bol podozrivý zo spolupodieľania sa na vražde Filipa Švábskeho.

rozsiahle územie medzi „snežnými horami“ a v povodí rieky Poprad spišskému prepoštovi Adolfovi a jeho sestre. Je pravdepodobné, že prepoštova sestra, jej manžel Rutger a aj samotný Adolf (prvý po mene známy spišský prepošt) pochádzali z blízkeho okruhu kráľovnej Gertrúdy.

Aj napriek tomu, že sa nezachovala žiadna listina, ktorá by nás oboznamovala s presným dátumom založenia Spišského prepoštstva, spomínaná listina potvrdzuje to, že v roku 1209 už prepoštstvo existovalo. Týmto nás táto listina oboznamuje s existenciou komitátu a aj s existenciou cirkevnej organizácie Spiša, ktorá bola reprezentovaná Spišským prepoštstvom a jeho prepoštom.

Čoskoro pri prepoštovi vznikol zbor poradcov – kanonikov, teda *kapitula*, ktorá mala spočiatku štyroch členov. Neskôr sa počet týchto kanonikov zvyšoval, až sa napokon ustálil na počte desiatich osôb. Samotná *kapitula* spĺňala ďalšiu dôležitú funkciu, a to funkciu hodnoverného miesta, teda bola tzv. *locus credibilis*. Už v 13. storočí tu bola založená kapitulska škola, v roku 1646 sa tu usadili jezuiti, ktorí v roku 1648 založili svoje gymnázium a rezidenciu.

Samotné Spišské biskupstvo vzniklo dňa 13. marca 1776 vyčlenením z Ostrihomskeho arcibiskupstva. Myšlienkou zriadenia nových diecéz sa zaoberala Mária Terézia už od roku 1773, keď dala vypracovať plán na reštrukturalizáciu diecéz v Uhorskom kráľovstve. Pápež Pius VI. tak urobil bulou *Romanus pontifex*, ktorú vydal na základe dekrétu Márie Terézie zo začiatku roka 1776. Spolu so Spišským biskupstvom vzniklo aj Banskobystrické a Rožňavské biskupstvo.²

V roku 1815 tu bol založený seminár pre kňazov³ a v roku 1819 aj najstarší učiteľský ústav v Uhorsku.⁴ Po nástupe komunistického režimu boli následne v roku 1950 učiteľský ústav a seminár zoštátnené a zrušené. V ich priestoroch bola vojenská, neskôr policajná akadémia a archív Štátnej bezpečnosti. Po roku 1989 nastala zmena, zničené objekty prebrala rímskokatolícka cirkev späť a postupne ich renovuje až dodnes.

Westwerk a južná sakristia

Stredobodom celej Spišskej Kapituly je *Katedrála sv. Martina*, ktorá sa v posledných rokoch stala miestom niekoľkých archeologických, architektonicko-historických a umeleckohistorických výskumov, ktoré poskytli množstvo objavov a poznatkov.

Výstavba kolegiátneho Kostola sv. Martina sa podľa najnovších výskumov začala pravdepodobne od konca 12. storočia. Svoju románsku podobu nadobudol kostol v prvej tretine 13. storočia.

Významnou postavou, ktorá ovplyvnila stavebný vývoj Spišského hradu a Spišskej Kapituly bol mladší brat uhorského kráľa Bela IV. Koloman (1208 – 1241), haličský kráľ, ktorému patrilo Spiš ako kráľovské domínium a pôsobil tu vo funkcii

2 Viac TOMKO, Jozef. *Zriadenie Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1995, s. 61-63.

3 DLUGOŠ, František. *Spišský seminár*. Levoča : MTM Levoča, 2015, s. 33-35.

4 OLEJNÍK, Vladimír. Učiteľský ústav v Spišskej Kapitule. In LUKÁČ, E. – MICHALIČKA, V. (eds.). *História najstarších učiteľských ústavov na Slovensku (1819 – 1945)*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2007, s. 357-358.

Pohľad na Westwerk a Bieleho leva (Leo albus)

vojvodu.⁵ Spišský hrad – najmä románsky palác a prepoštský kostol spája spoločné architektonické tvaroslovie. Práve do tohto obdobia patrí výstavba druhého podlažia chrámu v západnom priečelí pod vežami. Tu bola na spôsob westwerku vybudovaná reprezentačná zaklenutá sieň. Dá sa predpokladať, že išlo o formu reprezentačného priestoru, ktorý mohol plniť funkciu kráľovskej kaplnky. Teda bol určený pre súkromnú zbožnosť panovníka a jeho najbližších, nakoľko kaplnka v koncepte románskej podoby Spišského hradu chýbala. Bol to samostatný, od kostola oddelený priestor, ktorý bol prístupný medzistenovým schodiskom z prízemnia, severne od západného portálu, o čom svedčí dodnes zachovaná časť spomínaného schodiska za organom.⁶ Dnes je v priestore westwerku umiestnené lapidárium s kamennými fragmentami, s jedinou románskou plastikou na Slovensku – Leo albus. Okrem toho sú vo westwerku prezentované aj archeologické nálezy, ktoré sa podarilo nájsť pri jednotlivých archeologických výskumoch katedrály. Ide o mince a medailóny z obdobia 12. až 17. storočia a taktiež záušnice z hrobu ženy z 12. storočia.

Ďalším zaujímavým priestorom spišskej katedrály je jej južná sakristia. Ku Kolegiátnemu kostolu sv. Martina bola pristavaná na začiatku 14. storočia, po vypálení staršej románskej severnej sakristie Kumánmi za Ladislava IV. v roku 1289.⁷ Stopy po vypálení odkryl aj sondážny výskum v priestore chrámu, keď sa našlo prehore-

-
- 5 HOMZA, Martin. Politické dejiny Spiša do začiatku 14. storočia. In HOMZA, M. – SROKA, S. A. (eds.). *Historia Scepusii. Vol. I.* Bratislava – Kraków : 2009, s. 148.
 - 6 JANOVSÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. Kolegiálny Kostol sv. Martina. In Janovská Magdaléna – Olejník Vladimír (Eds.). *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule.* Spišské Podhradie : Rímskokatolícka cirkev Biskupstvo Spišské Podhradie, Spišská Kapitula a Štúdio J+J, s. r. o., Levoča, 2017, s. 50.
 - 7 OLEJNÍK, Vladimír. Ďalšie skutočnosti k stavebnému vývoju Katedrály sv. Martina v Spišskej Kapitule v druhej polovici XV. storočia. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Acta Musei Scepusiensis 2010 – 2011.* Levoča, 2012, s. 22.

né murivo či malta deštruovaná ohňom. V porovnaní so staršou románskou sakristiou bola táto nová sakristia postavená ako veľký a štedrý priestor, pretože neslúžila iba ako zázemie pre liturgiu, ale aj ako priestor zasadnutí kapituly. Pečatili sa tu listiny, uchovával sa tu aj archív a chrámový poklad. Okná sakristie majú dodnes zachované masívne mreže.⁸ Po roku 1462 nastala zmena v jej funkcii, ktorá bola spôsobená rozsiahlou prestavbou chrámu, ktorá trvala do roku 1478. Práve v tomto období bola sakristia adaptovaná na kaplnku a tým pádom aj konsekrovaná, o čom svedčia zachované konsekračné kríže na stenách. Funkciu sakrálneho priestoru stratila v roku 1478 po konsekrácii prebudovaného kostola a stala sa zasa iba sakristiou. Bola vybielená a naďalej sa tu uchovávali archívne dokumenty a chrámové cennosti. Keď na prelome 16. a 17. storočia bola postavená k severnej stene svätyne ďalšia sakristia, stratila južná sakristia svoju pôvodnú funkciu a stal sa z nej sklad, tzv. depositorium, kam sa ukladali liturgické potreby a náčinia a zároveň sa tu uchovával aj kapitulský archív. Funkciu deponitória plnila sakristia do roku 2006, keď sa začal najrozsiahlejší výskum katedrály. Tento priestor bol vyčistený a bol tu vykonaný archeologický výskum. Nasledovalo zreštaurovanie zachovaných nástenných malieb a taktiež bola zrenovovaná pôvodná baroková tehlová dlažba. Dnes plní funkciu malej muzeálnej expozície, súčasťou ktorej sú dva vzácne paramentáre a zároveň aj liturgické náčinie potrebné k slúženiu omše. Okrem toho môže návštevník na tomto mieste vidieť vzácne relikvie – lebky sv. Juraja, sv. Margity Antiochijskej a jednej z 11 000 panien z legény o sv. Uršuli v barokových skrinkových relikviároch.

Južná sakristia

Južná sakristia – pohľad na relikviáre

8 JANOVSKÁ, Magdaléna – NOVOTNÁ, Mária – OLEJNÍK, Vladimír. Gotická prestavba v 14.storočí. In Janovská Magdaléna – Olejník Vladimír (Eds.). *Katedrála sv. Martina v Spišskej Kapitule*. Spišské Podhradie : Rímskokatolícka cirkev Biskupstvo Spišské Podhradie, Spišská Kapitula a Štúdio J+J, s. r. o., Levoča, 2017, s. 70.

Kanonická knižnica

Túto knižnicu môžeme právom považovať za najstaršiu a najvzácnejšiu knižnicu nachádzajúcu sa v Spišskej Kapitule. Knižnica Spišskej Kapituly, či inak nazývaná aj *kanonická knižnica*, vznikala počas niekoľkých storočí. Prvú písomnú zmienku o nej nachádzame v testamente spišského prepošta Mutimíra⁹ z roku 1273, kde sa píše: „Ďalej zanechávame tomuto kostolu sv. Martina všetky naše knihy, teda Bibliu, dekrét, dekretály, knihu *Historia scholastica*, knihu *sentencií*, *pasionál*, *pastorálnu knihu* a knihy *kázni*.“¹⁰ Konanie spomínaného prepošta začali napodobňovať aj ďalší prepošti a kanonici, a tak v nasledujúcom období daná knižnica vznikala z ich pozostalostí.

Kanonická knižnica

Dnešná kanonická knižnica sa nachádza v Katedrále sv. Martina nad starou sakristiou, v priestore medzi emporou v hlavnej lodi a emporou v Kaplnke Zápoškovcov. Dodnes nie je jasné, kde bola od svojich počiatkov uložená, ale podľa vizitácie z roku 1796 sa už nachádzala na tomto mieste.¹¹

-
- 9 Mutimír, spišský prepošt v rokoch 1262/63 – 1281. Viac o ňom LABANC, Peter. *Spišskí prepošti do roku 1405*. Trnava : FF TU v Trnave, 2011, s. 79-82; LABANC, Peter. *Spišskí prepošti 1301 – 1511*. In *Z dejín Spišského prepoštstva*. Spišské Podhradie : Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojaššáka, 2010, s. 100-104.
 - 10 OLEJNÍK, Vladimír. *Písomné poklady Spišskej Kapituly*. In Novotná, Mária (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2008*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2008, s. 21.
 - 11 OLEJNÍK, Vladimír. *Písomné poklady Spišskej Kapituly*. In Novotná, Mária (ed.). *Acta Musaei Scepusiensis 2008*. Levoča : SNM – Spišské múzeum v Levoči, 2008, s. 22.

Miestnosť knižnice bola poslednýkrát stavebne upravovaná v roku 1877 a v roku 1898 bol priestor knižnice od oboch empor oddelený múrom a samostatným vchodom do knižnice. Okrem toho v roku 1899 knižnica dostala nové regály,¹² ktoré slúžia na uchovávanie kníh až dodnes.

Veľkým oživením knižnice bol august 2007, keď sa pristúpilo k jej oprave. Knihy boli na istý čas z knižnice presťahované, regály demontované a zakonzervované. Samotný priestor bol dekontaminovaný a odvetrávaný. Ďalšie aktivity pokračovali po schválení grantu Ministerstva kultúry SR. A tak sa pokračovalo v reštaurovaní pôvodnej gotickej podlahy, ktorá bola vďaka dendrochronologickej metóde datovaná do roku 1494. Bol vykonaný architektonický prieskum daného priestoru, pretože severná stena knižnice je tvorená južným obvodovým múrom románskej veže a časť južnej steny knižnice zasa obvodovým múrom južného ramena priečnej lode románskeho chrámu. Výsledkom sú dnes architektonické sondy a návštevníci knižnice tak môžu románske architektonické prvky vidieť z bezprostrednej blízkosti. Okrem toho priestor knižnice dostal nové okno s faksimilnou renesančnou sklenenou výplňou. Celý priestor knižnice bol vyriešený skleneným tunelom, cez ktorý sa dá dostať k organovej empole, pričom sa nám naskytá nádherný pohľad na samotnú kanonickú knižnicu.

V súčasnej dobe sa v knižnici nachádza 6231 signatúr a spolu teda 10 798 zväzkov kníh z obdobia 15. až 20. storočia. Z toho sú dva kódexy z 15. storočia, 42 inkunábul a približne 140 rukopisov (zväčša v maďarskom a nemeckom jazyku). Z tematického hľadiska sa tu nachádzajú knihy rôzneho zamerania: liturgické knihy, historická literatúra, právnická literatúra, literatúra z oblasti geografie, filozofie, medicíny, fyziky, náboženstva, cestopisy, zbierka atlasov a máp a súbor viazaných periodík z 19. storočia.

12 HRADSZKY, Josephus. *Initia, progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Spišské Podhradie 1901 – 1902, s. 249-250.